

Buddhističke pjesme o plodovima dobrih djela: O zbirci apādana u pālijskoj kanonskoj književnosti s posebnim osvrtom na pjesmu Buddhine supruge Yasodhare

---

Kolarić, Karmela

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:933340>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA AZIJSKE STUDIJE

Karmela Kolarić

**BUDDHISTIČKE PJESME O PLODOVIMA DOBRIH DJELA: O ZBIRCI APADĀNA
U PĀLIJSKOJ KANONSKOJ KNJIŽEVNOSTI S POSEBNIM OSVRTOM NA
PJESMU BUDDHINE SUPRUGE YASODHARE**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Višnja Grabovac, v. lekt.

Zagreb, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Karmela Kolarić

(potpis)

Sadržaj

Uvod	1
1.1. Pālijska kanonska književnost – kanon Tipiṭaka	2
1.1.1. Vinayapiṭaka ili Košara redovničke discipline	3
1.1.2. Suttapiṭaka ili Košara poučnih razgovora	3
1.1.3. Abhidhammapiṭaka ili Košara razmatranja o nauci	4
1.2. Khuddakanikāya	4
2. Apadāna kao zbirka i <i>apadāna</i> kao književna vrsta	6
2.1. Apadāna kao zbirka	6
2.2. <i>Apadāna</i> kao književna vrsta	6
2.3. Sadržaj zbirke Apadāna	8
2.3.1. Buddha-apadāna	8
2.3.2. Paćcekabuddha-apadāna	8
2.3.3. Thera-apadāna	8
2.3.4. Therī-apadāna	9
3. Apadāne kao izraz buddhističke “univerzalne” soteriologije	11
4. Yasodharā-apadāna	15
4.1. O Yasodhari i njezinim imenima	15
4.2. Izvori za poznavanje njezina životopisa	17
4.3. Yasodharin životopis i poveznice s Yasodharā-apadānom	18
4.4. Yasodharina <i>apadāna</i> kao odraz “univerzalne” soteriologije	26
Zaključak	31
Popis korištene literature	33

Buddhističke pjesme o plodovima dobrih djela: O zbirci apādana u pālijskoj kanonskoj književnosti s posebnim osvrtom na pjesmu Buddhine supruge Yasodhare

Sažetak

Apadāna je kanonska zbirka, sačuvana na srednjeindijskom jeziku pāliju, a nalazi se u Khuddakanikāyi Suttapiṭake. Ova zbirka sadrži autohagiografija Buddhinih učenika i učenica koji su postali *arahanti*. Iako posjeduje određenu važnost za proučavanje razvoja buddhističke soteriologije, relativno je neistražena i do nedavno je bila zanemarena u stručnim krugovima. Osnovni je cilj ovog rada predstaviti sadržaj i formu pjesama koje zbirka Apadāna sadržava te opisati značenje koju ova zbirka ima za razumijevanje buddhističkoga shvaćanja spasenja. U radu će se posebna pažnja posvetiti pjesmi Buddhine supruge Yasodhare, koja je, prema predaji, i sama je došla do kraja (buddhističkoga) Puta i svojim djelima, učinjenima kroz mnogobrojna rođenja, zaslužila oslobođenje od patnje, status *arahanta* i *nibbāṇu*.

Ključne riječi: buddhizam, buddhistička književnost, buddhistička soteriologija, Apadāna, Yasodharā

Buddhist Poems on the Fruits of Good Deeds: On the Apādana Collection in the Pāli Canonical Literature with Special Reference to the Poem of the Buddha's Consort Yasodharā

Abstract

The Apadāna is a canonical work found in the Khuddakanikāya of the Suttapiṭaka in the Middle Indian Pāli language. It is mostly a collection of autohagiographies of the Buddha's disciples who became *arahants*. Although it has a great importance for the study of the Buddhist understanding of salvation, it is relatively unexplored and neglected in academic circles. The main goal of this paper is to present the content and form of the songs that the Apadāna collection contains. Special reference will be made to Yasodhara's *apadāna*, which will be used as an example of the Buddhist understanding of salvation. Like her husband, she herself reached the end of the Path and through her deeds, done through countless existences, earned liberation from suffering, her arahant status, and *nibbāṇa*.

Keywords: Buddhism, Buddhist literature, Buddhist soteriology, Apadāna, Yasodharā

Uvod

Buddhistička zbirka kanonskih tekstova, poznata pod imenom Tipiṭaka (skt. Tripiṭaka), sadrži mnogobrojne, raznovrsne i raznorodne tekstove koji se smatraju iznimno važnim vrelom ne samo za poznavanje nauka kojeg danas zovemo buddhizam, već i za ispisivanje životopisa Gotame Buddhē (c. 6/5. st. pr.n.e.), osnivača ovog utjecajnog duhovno-filozofskog pokreta, i pojedinih njegovih suvremenika. Kanon je zapisan oko početka nove ere na Šri Lañki, a jedina je cjelovita verzija ovog kanona sačuvana na srednjeindijskome jeziku pāli i pripada buddhističkoj školi theravādi. Uz pālijsku verziju, postoje i više ili manje cjeloviti kanoni nekih drugih buddhističkih škola, a ti su dostupni na sanskrtu i njihovim prijevodima na kineski i tibetski jezik.

Među kanonskim tekstovima koji su tek u novije vrijeme postali predmet opsežnijih istraživanja nalazi se i zbirka Apadāna (skt. Avadāna), smještena u Khuddakanikāyi Suttapiṭake, a koja je tema ovog rada. Zbirka je tematski povezana s drugim kanonskim knjigama kao što su Āṭaka, Theragāthā, Therīgāthā, Buddhavaṃsa i Āriyapiṭaka. Sadrži oko šest stotina pjesama, podijeljenih u četiri poglavlja. U prvom se poglavlju nalazi samo jedna pjesma i ona je posvećena “herojskim djelima” Gotame Buddhē. Drugo je poglavlje posvećeno tzv. *paćcekabuddhama*, odnosno buddhama koji su dosegli probuđenje, ali koji nisu propovijedali nauk. Treće i četvrto poglavlje sadrži pjesme, ili autohagiografije u stihu, mnogih značajnih redovnika i redovnica koji su bili Buddhini suvremenici. Među njima je i pjesma koja se pripisuje Buddhinoj supruzi Yasodhari. Njezinom će životopisu i pjesmi biti posvećena zasebna poglavlja u ovome radu.

Ovaj je diplomski rad podijeljen u tri dijela. U prvome će se djelu dati kratak prikaz buddhističke kanonske književnosti kako bi se u njoj odredilo mjesto zbirke Apadāna.

U drugome će se dijelu čitatelju pokušati približiti sadržaj i forma pjesama sadržanih u ovoj zbirci. Te se pjesme također nazivaju *apadāne*, a kako bi se razlikovala zbirka od pjesme, Apadāna će se (pisano velikim početnim slovom) odnositi na zbirku, a *apadāna* (pisano malim slovom i u kurzivu) na pojedinačnu pjesmu unutar te zbirke. Tu će se dati i pregled sadržaja četiriju poglavlja zbirke, a pokušat će se i objasniti značenje ovih pjesama kao odraza buddhističke “univerzalne” soteriologije. Ovaj će se diplomski rad oslanjati na istraživanja autora kao što su, između ostalih, Walters (1997, 2014), Appleton (2010/ 2012, 2018), Clark (2015) i Collett (2012).

Treći će dio biti posvećen Yasodhari, Buddhinoj supruzi i redovnici. Kako bi se ilustrirala svrha *apadāna*, dat će se prikaz njezina života, onako kako je dan u različitim buddhističkim djelima. Dijelovi će njezina životopisa biti potkrijepljeni i prijevodima stihova iz njezine *apadāne*.

1. Općenito o buddhističkoj kanonskoj književnosti i zbirci Apadāna

Pojam “buddhistička književnost” odnosi se na raznorodne tekstove vezane uz buddhizam, vjersku i filozofsku tradiciju zasnovanu na učenju Siddhatthe Gotame (skt. Siddhārtha Gautama). Ti se tekstovi razlikuju po vremenu i mjestu nastanka, jeziku na kojem su sastavljeni (pāli, sanskrit, tibetski, kineski, burmanski itd.), književnom rodu (proza, lirika, epika) i sadržaju. Najosnovnija podjela ove književnosti je na kanonsku i izvankanonsku književnost, no postoje i drugi načini klasifikacije.

Kanonsku književnost predstavlja Tipiṭaka (skt. Tripiṭaka), odnosno Tri (Ti, skt. Tri) košare (piṭaka). Taj kanon dijeli nekoliko buddhističkih škola, međutim, važno je istaknuti da se kanoni pojedinih škola razlikuju po jeziku na kojem su sačuvani, unutarnoj podjeli tekstova i po svome sadržaju. Kanon škole theravāde sačuvan je na pāliju, dok su kanonski tekstovi nekih drugih škola sačuvani u fragmentima na sanskritu ili u njihovim prijevodima na kineski i tibetski jezik.

Izvankanonska se književnost velikim djelom sastoji od komentara uz kanonske tekstove, stručnih tekstova, različitih filozofsko-logičkih rasprava, *sutta* (skt. *sūtra*) i Buddhinih životopisa kasnijeg datuma.

1.1. Pālijska kanonska književnost – kanon Tipiṭaka

Tipiṭaka je temelj buddhističke kanonske književnosti. Verzija koja pripada školi theravādi, sačuvana na srednjeindijskom jeziku pāliju, jedina je u cijelosti sačuvana. Sastoji se od tri dijela ili tri “košare”:

1. Vinayapiṭaka (Košara redovničke discipline),
2. Suttapiṭaka (Košara poučnih razgovora) i
3. Abhidhammapiṭaka (Košara razmatranja o nauci).¹

Prema buddhističkoj predaji, prvi kanonski tekstovi utvrđeni su na prvom saboru u Rāḍagahi (današnji Rāḍgir u Bihar), nekoliko tjedana nakon smrti Siddhatthe Gotame (6. ili 5. st.pr.n.e.). Budući da Gotama Buddha i njegovi izravni učenici nisu zapisivali propovijedi, trebalo je nakon

---

¹ Nazivi košara preuzeti iz: Katičić 1973: 153.

smrti velikog učitelja utvrditi nauk (pāli *dhamma*; skt. *dharma*) i redovničku disciplinu (*vinaya*) za buduće naraštaje redovnika i redovnica. Prema toj predaji, Buddhin podvornik Ānanda izrecitirao je po sjećanju *dhammu*, a redovnik Upāli pravila redovničke discipline, odnosno *vinayu*. Danas se ova predaja nastanka buddhističkog kanona smatra legendom bez prave povijesne vrijednosti, nastalom “da bi se potvrdila autentičnost kanonske tekstovne predaje” (Katičić 1973: 153). Buddhistički su se tekstovi stoljećima prenosili usmenim putem, a zapisani su tek u prvom stoljeću nove ere, na Šri Lañki (Katičić 1973: 156). Prvi nastali kanonski tekstovi bile su Buddhine propovijedi, koje su nastale još za njegova života. Ti su se tekstovi “pamtili, ponavljali i proširivali” među Buddhinim najuglednijim učenicima, a na prvom su se saboru “skupljali, odabirali i čistili” te je tako nastao buddhistički kanon (Katičić 1973: 157). Sredinom vladavine kralja Aśoke, u c. 3. st. pr.n.e., kanon je dobio svoj konačan oblik za theravādsku školu, a to se, prema predaji, dogodilo tijekom četvrtog sabora u Patni (Katičić *ibid.*).

1.1.1. Vinayaṭṭaka ili Košara redovničke discipline

Vinayaṭṭaka (Košara redovničke discipline) propisuje način života buddhističkih redovnika. Razrađena pravila koja svjedoče o organiziranom životu redovnika u trajnim boravištima (samostanima) svjedoče da je ova knjiga svoj konačni oblik zadobila u kasnijem razdoblju. Temelji se na ispovjednom formularu koji se naziva Pāṭimokkha. U ovoj se zbirci nalazi dvije stotine dvadeset sedam pravila namijenjenih redovnicima te tri stotine jedanaest pravila namijenjenih redovnicama. Sastoji se od tri dijela:

1. Suttavibhaṅga (Tumačenja *sutta*),

2. Khandhaka (Odsječci) i

3. Parivāra (Dodatak).

Suttavibhaṅgu čine Pārāḍika (Teški prijestupi) i Pācittiya (Manji prijestupi), a Khandhaku Mahāvagga (Veliki odsječak) i Ćullavagga (Mali odsječak).²

1.1.2. Suttapiṭaka ili Košara poučnih razgovora

Suttapiṭaka (Košara poučnih razgovora) sadrži važne buddhističke tekstove, a to su Buddhine propovijedi, kao i propovijedi nekih istaknutih Buddhinih učenika. Ova je košara,

---

² Nazivi preuzeti iz Katičić 1973: 161.

kako piše Katičić, “glavno vrelo za poznavanje Buddhine i buddhističke nauke” (1973: 162). Sastoji se od pet *nikāya* (zbirki), od kojih prve četiri sadrže *sutte* (skt. *sūtre*). To su:

1. Dīghanikāya (Zbirka dugih izlaganja),
2. Maḍḍhimanikāya (Zbirka srednje dugih izlaganja),
3. Saṃyuttanikāya (Zbirka izlaganja razvrstanih u skupine),
4. Aṅguttaranikāya (Zbirka izlaganja s jednim članom više) i
5. Khuddakanikāya (Zbirka manjih komada).³ Ova *nikāya* sadrži petnaest djela, među kojima je i zbirka Apadāna (Junačko djelo).

1.1.3. Abhidhammapiṭaka ili Košara razmatranja o nauci

Abhidhammapiṭaka (Košara razmatranja o nauci) se sastoji od sedam knjiga, u kojima su izložene kasnija buddhistička filozofija, psihologija i metafizika (Katičić 1973: 161-170).

1.2. Khuddakanikāya

Khuddakanikāya se nalazi u petoj *nikāyi* Suttapiṭake. Sastoji se od raznovrsnih tekstova različite starosti i okupljenih u istoj zbirci bez ikakve unutrašnje povezanosti (Katičić 1973: 164). Iako u prijevodu Khuddakanikāya znači “zbirka manjih komada”, u njoj se uz kratka djela nalaze i neka od najopsežnijih djela kanonske književnosti na pāliju. Djela uvrštena u ovu *nikāyu* raznolika su, a u njoj su sadržane i mnoge stare buddhističke pjesme i pripovijetke (Katičić 1973: 163). Pretpostavlja se da je ova zbirka nastala nakon što je ostatak kanona zatvoren. Također, smatra se da su u njoj svoje mjesto našla djela koja se nisu mogla uvrstiti u ostale *nikāye* Suttapiṭake, ali koja su posjedovala određeni značaj zbog kojeg su ipak ušla u kanon (Katičić 1973: 164). Iako su u ovoj zbirci svoje mjesto našli i neki mlađi tekstovi, pa čak i tekstovi kojima su druge škole zanižavale kanonski status, neke od knjiga sadržanih u Khuddakanikāyi, kao što su primjerice *Ātaka*, *Therāgāthā*, *Therīgāthā*, *Dhammapada*, ali i *Apādāna*, ubrajaju se među najpopularnija, ali i najvrjednija ostvarenja buddhističke književnosti.

Khuddakanikāya se sastoji od petnaest knjiga, to su:

1. Khuddakapāṭha (Kazivanje malih komadića ili Mala čitanka),

---

³ Nazivi preuzeti iz Katičić 1973: 162-163.

2. Dhammapada (Riječi nauke),
3. Udāna (Zanosne izreke),
4. Itivuttaka (dosl. “tako je rečeno”),
5. Suttanipāta (Mala zbirka izlaganja),
6. Vimānavatthu (Priče o božanskim palačama),
7. Petavatthu (Priče o sablastima),
8. Therāgāthā (Pjesme redovnika),
9. Therīgāthā (Pjesme redovnica),
10. Ātaka (Pripovijesti iz prošlih rođenja Buddhinih),
11. Niddesa (Pouka) ili Mahāniddesa (Velika pouka),
12. Paṭisambhidāmagga (Put k raščlambi),
13. Apādana (Junačko djelo),
14. Buddhavaṃsa (Porijeklo Buddha) i
15. Āriyapaṭṭa (Košara o ispravnom ponašanju).⁴

---

⁴ Nazivi preuzeti iz: Katičić 1973: 164-165.

2. Apadāna kao zbirka i *apadāna* kao književna vrsta

2.1. Apadāna kao zbirka

Apadāna je kanonska zbirka uvrštena, kako je ranije pokazano, u Khuddakanikāyu Suttapiṭake. To je, svojim većim dijelom, zbirka autohagiografija Buddhinih učenika i učenica koji su postali *arahanti* (skt. *arhati*).⁵ Sačuvana je na srednjeindijskom jeziku pāliju, a pretpostavlja se da je svoj konačni oblik dobila oko drugog ili prvog stoljeća prije nove ere, što znači da se radi o jednoj od mlađih kanonskih knjiga (Walters 2014: 160; Katičić 1973: 167).

Zbirka sadrži šest stotina i jednu pjesmu ili više od osam tisuća *gāthā* (stihova). Velika je većina pjesama napisana u stihu *śloka*, no postoje i primjeri *triṣṭubha*, *ḍagatī* i kombinacije *triṣṭubha* i *ḍagatī* (Clark 2015: 49).

Zbirka se sastoji se od četiri dijela:

1. Buddha-apadāna,
2. Paćcekabuddha-apadāna,
3. Thera-apadāna i
4. Therī-apadāna.

Kritičko izdanje teksta načinila je Mary E. Lilley. Objavljeno je u dva dijela, 1925. i 1927, pod okriljem Pali Text Society-a. Izvornik je dostupan na stranicama GRETIL-a (Göttingen Register of Electronic Texts in Indian Languages), a prvi je cjeloviti prijevod načinio Johnatan Walters (2017). Taj je prijevod na engleski jezik trenutno dostupan isključivo na mrežnoj stranici <http://apadanatranslation.com/>, iako su prijevodi pojedinih *apadāna* dostupni i u tiskanom izdanju. Budući da izdanje Pali Text Society-ja (PTS) sadrži mnoga upitna čitanja, Walters povremeno konzultira i izdanje objavljeno u Buddha Jayanthi Tripitaka Series (BJTS).

2.2. *Apadāna* kao književna vrsta

Značenje riječi *apadāna* nije sasvim jasno. *Sanskrit English Dictionary* (1899/ 1991: 49) navodi da je riječ o imenici srednjeg roda, u čijoj je osnovi možda korijen $\sqrt{dai}$, 'to purify, cleanse'. Kao moguće značenje daje se 'veliko ili plemenito djelo'. Također, u rječničkoj se natuknici daje i sanskrtska inačica ove riječi, a ta je *avadāna*, 'veliki ili slavni čin, veliko

---

⁵ Odnosno osobe koje su, uz pomoć učitelja, postigle visoku razinu znanja, uvida u pravu prirodu svih fenomena i moralne usavršenosti. V. Walters (2014: 160).

postignuće'. Norman (1983: 89) također tvrdi da se riječ može prevesti kao 'plemenito djelo'. Clark se (2015: 5) poziva na Speyera i piše da riječ *apadāna* dolazi od korijena √do, 'rezati, dijeliti, žeti'. Iz ove teorije dolazi objašnjenje imena *apadāna*: znači 'nešto odabrano' (something selected), a s vremenom se značenje pretvorilo u 'veličanstveno postignuće' (glorious achievement). Autor (ibid.) nadalje piše da u pālijskom kanonu *apadāna* doslovno može značiti 'rezanje' (cutting) ili 'žetva' (reaping). Na istome se mjestu Clark slaže i s Normanom (2007: 148, bilj. 47), koji piše da je sekundarno značenje riječi 'one's reapings' ili '(the results) of one's actions' i da to objašnjenje odgovara sadržaju ovih pjesama, a koje opisuju "the ripening of karma in story after story". Iz toga zaključuje da je autorima pjesama riječ *apadāna* mogla značiti i 'veličanstveno postignuće' (glorious achievement) i njegov karmički plod (Clark 2015: 5).

Pjesme su gotovo uvijek iznesene u prvom licu, uz iznimku zaključne izjave na kraju svake pjesme, a koju iznosi nepoznati pripovjedač u trećem licu (Clark 2015: 18). U većini slučajeva, *apadāna* donosi i ime redovnika ili redovnice, kao i njihovo zanimanje te mjesto u kojem su živjeli u nekom od prijašnjih rođenja. Također, većina *apadāna* sadrži i istovjetan refren, kojim se slave zasluge i konačni plod djelovanja redovnika i redovnica u njihovom posljednjem životu.

Tipična se *apadāna* sastoji od tri dijela (Clark ibid.). U prvom dijelu (koji se može nazvati pripovijest iz prošlosti), pripovjedač nas izvještava o dobrom djelu koje je učinio u nekom od svojih prijašnjih rođenja (*kamma*, skt. *karman*), a koje je bilo u korist nekog od prijašnjih buddha ili pak njihovih relikvija. U mnogim *apadānama* izvještaji o djelima izvršenim u prošlim životima sadržavaju i proročanstvo o plodu *karmana*, a koji će doći u budućem životu pripovjedača (Clark ibid.). U drugom se dijelu opisuje plod tog dobrog djela (*phala*) u nekom od narednih rođenja. Na kraju se *apadāne*, dakle u njezinu trećem dijelu, nalazi pripovijest o sadašnjem životu pripovjedača. U ovome se dijelu najčešće nailazi na formulaično nabranje nagrada koje je pripovjedač stekao tijekom svog posljednjeg života.

Prema Collett (2012: 216), takve "karmičke biografije" (karmic biographies) imaju dvije primarne uloge: one potvrđuju da je pojedinac o kome je riječ u prošlosti bio ili laički sljedbenik nauka ili netko čija su dobra djela u prošlosti urodila plodom u sadašnjosti te poučavaju primjerom. Utvrđivanjem da je pojedinac u prošlom životu bio ili vjernik ili moralna osoba legitimizira se njihov status u zajednici. Također, te "karmičke biografije" poučavaju da svi sljedbenici nauka mogu učiniti dobro djelo koje će uroditi plodom u njihovim budućim životima (Collett ibid.).

2.3. Sadržaj zbirke Apadāna

2.3.1. Buddha-apadāna

Buddha-apadāna se nalazi na početku zbirke i sastoji se od samo jedne *apadāne*. Buddha-apadāna ne dijeli književne konvencije s Thera-apadānom te se (zajedno s Paćcekabuddha-apadānom i Therī-apadānom) smatra kasnijim dodatkom zbirci (Walters 2014: 166). Naime, Walters smatra da je Buddha-apadāna dodana kako bi se u kontekst stavile *apadāne* posvećene redovnicima, a koje govore o njihovim susretima sa sadašnjim i prošlim buddhama (ibid.). Buddha-apadāna se sastoji od sedamdesetisedam stihova u kojima Siddhattha Gotama opisuje kako je, tijekom svojih prijašnjih rođenja kao Bodhisatta, štovao prijašnje buddhe te kako je zbog tih dobrih djela postao Buddha u našem svijetu i vremenu.⁶

2.3.2. Paćcekabuddha-apadāna

Paćcekabuddha-apadāna se sastoji od pedesetiosam stihova. Kao i Buddha-apadāna, i ovo poglavlje sadrži samo jednu pjesmu te ne dijeli književne konvencije s *apadānama* posvećenim redovnicima i redovnicama (Walters 2014: 166). *Paćcekabuddhe* (skt. *Pratyekabuddha*, “usamljeni buddha”) su neimenovani buddhe koji su dosegli probuđenje u prošlosti. To su buddhe koji su sami i bez pomoći učitelja došli do probuđenja i koji nakon svoga probuđenja nisu širili učenje niti osnovali redovničku zajednicu (Walters 2014: 161; Appleton 2018: 279-280). Paćcekabuddha-apadāna započinje Ānandinom molbom, upućenoj Buddhi. Naime, Ānanda želi saznati kako su *paćcekabuddhe* postali to što jesu, odnosno kako su došli do probuđenja. Buddha odgovara da su svoje “samo-probuđenje” zaslužili tako što su u nekom od svojih prijašnjih života služili nekom buddhi. Iako su u nekom od kasnijih rođenja sami došli do probuđenja, ipak je to probuđenje rezultat dobrih djela koje su ranije učinili buddhama. Za razliku od *đātaka*, odnosno pripovijesti o prijašnjim Buddhinim životima, u kojima su *paćcekabuddhe* usavršeni pojedinci kojima nije trebala pomoć buddhe da bi došli do probuđenja, u *apadānama* se nedvojbeno uspostavlja nadmoć buddha nad *paćcekabuddhama*. Na taj su način, objašnjava Appleton (2018: 288), *paćcekabuddhe* nalik *arahantima*: i jedni i drugi ovise o buddhama kako bi dostigli probuđenje.

2.3.3. Thera-apadāna

Thera-apadāna sadrži najveći broj pjesama, a te su posvećene muškim članovima redovničke zajednice. Ovo se poglavlje sastoji od 547 (PTS) ili 559 (BJTS) pjesama,

---

⁶ Ap 1. 1-77.

raspoređenih u 55 (PTS) ili 56 (BJTS) poglavlja. U tim se pjesmama iznose autobiografije redovnika, kojima se objašnjava kako su dosegli status *arahanta* (Walters 2014: 161). Iako su imena nekih redovnika dobro poznata iz drugih izvora, većina se njih pojavljuje samo u Apadāni. Pretpostavlja se da mnogi od tih “nepoznatih” redovnika nisu povijesne osobe iz Buddhina vremena, već da služe kao personifikacije dobrih djela. (Walters *ibid.*). Čak i u opisima života inače dobro poznatih redovnika i redovnica nerijetko nedostaju detalji poznati iz drugih izvora. *Apadāne* stavljaju naglasak ne toliko na sam životopis redovnika koliko na njihovo dostizanje statusa *arahanta* kroz činjenje dobrih djela tijekom njihovih prijašnjih života, u vrijeme prijašnjih buddha i *paććekabuddha* (Walters *ibid.*).

Apadāne redovnika razlikuju se po svojoj duljini; od nekoliko stihova do nekoliko stotina stihova. U nekima se opisuje samo jedno dobro djelo koje je redovnik učinio u nekom od svojih prijašnjih rođenja, dok druge opisuju niz dobrih dijela tijekom mnogobrojnih prijašnjih rođenja. Pjesme se razlikuju po svome stilu, sadržaju i duljini, stoga je Walters (2014: 165) sklon prikloniti se buddhističkoj tradiciji koja tvrdi da su autori pjesama zaista redovnici kojima su i pripisane.

Uz par iznimki, sve *apadāne* završavaju formulaičnom objavom postizanja arahantstva, koju slijedi jednako formulaičan kolofon (Walters 2014: 165-166). Osim ovog formulaičnog završetka, *apadāne* dijele i nizove stihova, koji se iznova pojavljuju na mnogim mjestima u zbirci.⁷

Neki od poznatijih redovnika kojima su posvećene *apadāne* su Buddhin rođak i podvornik Ānanda, polubrat Nanda, sin Rāhula te istaknuti Buddhini učenici kao što su Sāriputta, Mahāmoggallāna, Mahākassapa, Upāli, Aññākoṇḍañña i drugi.

2.3.4. Therī-apadāna

Therī-apadāna dijeli književne konvencije s Thera-apadānom (Walters 2014: 167). Pjesme redovnica imaju isti formulaični završetak i kolofon te mnoge stihove koji se mogu pronaći i u pjesmama redovnika. Također, pjesme istaknutih redovnica sadrže, kao i pjesme istaknutih redovnika, pripovijest u kojoj neki prijašnji buddha proriče njihovo buduće arahantstvo (Walters *ibid.*). Usprkos brojnim sličnostima dvaju poglavlja, Walters smatra da je Therī-apadāna mlađi dodatak zbirci. Uz to što Therī-apadāna sadrži manje od jedne desetine

---

⁷ Mnogi redovnici tvrde da je neki prijašnji buddha preokupio njihovo buduće arahantstvo, a to se formulaično “proročanstvo” ponavlja u brojnim *apadānama*. Također se ponavljaju nizovi epiteta buddha te stihovi koji “datiraju” prošle buddhe (Walters 2014: 166).

pojedinačnih *apadāna* te otprilike jednu petinu stihova u usporedbi s Thera-apadānom, zaključni kolofon Thera-apadāne daje naslutiti da je u svome prvotnome obliku zbirka završavala s Thera-apadānom. Također, neki kasniji komentari uz ovu zbirku ne spominju pjesme redovnica (Walters *ibid.*).

Neke od istaknutijih redovnica kojima su posvećene *apadāne* su Buddhina pomajka Mahāprađāpatī Gotamī (skt. Mahāprađāpatī Gautamī), slavna kurtizana (skt. *nagarvadhu*, 'nevjesta grada') Ambapālī (skt. Āmrāpālī), Uppalavaṇṇā i Khemā (dvije najistaknutije Buddhine učenice) i Buddhina supruga, kraljevna Yasodharā (skt. Yaśodharā).

3. Apadāne kao izraz buddhističke “univerzalne” soteriologije

Prema buddhističkom vjerovanju, prije Gotame Buddhe postojali su i drugi buddhe (točnije njih dvadeset i četvorica, koliko ih je nabrojano u Buddhavaṃsi), a njihovo se pojavljivanje u svijetu i među ljudima opisuje kao jedinstven i iznimno rijedak događaj. Razdoblje se između dvojice buddha mjeri u milijunima godina. Buddha našega vremena, Gotama Buddha, opisan je kao jedinstven, nesvakidašnji čovjek, goleme intelektualne, duhovne i tjelesne snage. Međutim, njegov je životopis necjelovit; iz kanonskih se tekstova mogu razaznati sporadične napomene o njegovom djetinjstvu i mladenaštvu provedenima u raskoši i obilju, ali sveukupno ne saznajemo mnogo o njegovu životu prije negoli se podvrgnuo teškim trapnjama i intenzivnom zadubljenju i promišljanju koje ga je dovelo do probuđenja. Buddhini epiteti razasuti po kanonu također naglašuju da je Buddha izniman, najbolji, bez premca, bez ikoga tko bi mu bio nalik, vrlo moćan i tako dalje. Ukratko, koliko god da njegov životni put bio nadahnjujuć i inspirativan, taj se istovremeno može smatrati i nedostižnim i obeshrabrujućim. Čemu se i kakvom spasenju od patnje može nadati običan čovjek? To pitanje dobiva svoj “ohrabrujući” odgovor u pojedinim djelima uvrštenima u Khuddakanikāyu Suttapiṭake, točnije u knjigama *Āṭāka*, *Buddhavaṃsa*, *Āṭiyapiṭaka*, *Theragāthā*, *Therīgāthā* i *Apadāna*. Termin “univerzalna soteriologija”, a koji se u ovome radu prihvatio jer se smatralo da prikladno opisuje promjene u shvaćanju buddhističkog puta kao načina spasenja u kasnijim djelima kao što su *Buddhavaṃsa*, *Āṭiyapiṭaka* i *Apadāna*, skovao je Jonathan Walters u svome radu “*Stūpa, Story, and the Empire: Constructions of the Buddha Biography in Early Post-Aśokan India*” (1997: 169). U narednim će se redovima pokušati pojasniti tekstovna pozadina ovog termina.

Āṭāke su pripovijesti o Buddhinim prošlim životima, to jest pripovijesti u kojima je Buddha još uvijek samo bodhisatta (skt. bodhisattva) ili biće koje se neprestano prerađa i napreduje prema probuđenju. Drugim riječima, to je biće koje u *samsāri* (ciklus stalnog prerađanja) čini (dobra) djela i tako stječe zasluge zbog kojih će, u budućnosti, doći do probuđenja te postati buddha (Katičić 1973: 165). I *āṭāke* i *apadāne* su svojevrsni životopisi. Glavna je razlika između *āṭāka* i *apadāna* to što su *āṭāke* pripovijesti uglavnom o Buddhinim prošlim životima (iako ima *āṭāka* u kojima se opisuju prijašnja rođenja Buddhinih suvremenika), dok su *apadāne*, u najvećem svom broju, legende o Buddhinim učenicima. Također, *āṭāke* imaju drugačiju strukturu od *apadāna*.

Āṭiyapiṭaka, *Buddhavaṃsa* i *Apadāna* su tri kasnija kanonska teksta. Nakon starije knjige *Āṭāka*, ta skupina tekstova predstavlja korisno polazište za promišljanje o prirodi životopisa u

buddhističkoj književnosti (Appleton 2010: 110). Naime, sva tri teksta pokazuju sve veći interes u buddhističkoj zajednici za životopisima ljudi i bića koji su dostigli probuđenje te za narav probuđenja i puta koji vodi do njega (Appleton *ibid.*). Sva tri teksta govore o postupcima koji dovode biće do završnog cilja, odnosno *nibbāṇe* (Appleton 2010: 111). Appleton piše da su ti postupci “typological and exemplary”: bave se buddhinstvom, a ne Buddhom, i arahantstvom, a ne *arahantima* (Appleton *ibid.*).

Walters piše da se stariji, paradigmatiski životopisa Buddhe i *arahanta* (poput Theragāthe i Therīgāthe) bave samo njihovim posljednjim životom (1997: 165). Oni započinju napuštanjem svjetovnog života, zatim govore o trapljenju, a završavaju dostizanjem *nibbāṇe*. Iako su takvi životopisi uzor za redovnike i redovnice, oni izostavljaju one pratitelje nauka koji se neće zarediti i dostići *nibbāṇu* tijekom sadašnjeg života, nego će se nastaviti ponovno radati (Walters *ibid.*). Ti stariji životopisi ne uzimaju u obzir pitanje univerzalnog soteriološkog potencijala svih ljudi, a upravo se tog problema dotiču noviji životopisi poput Ćariyapiṭake, Buddhavaṃse i Apadāne. Kako Walters piše, ako je Buddhina nauka istinita, ona mora vrijediti i za cjelokupno društvo, a ne samo za šačicu ljudi koji su već na kraju Puta (1997: 166). Iz toga slijedi da, ako je Buddhin posljednji život paradigmatiski primjer kraja Puta, njegovi raniji životi služe kao primjer za početak Puta (*ibid.*), a na taj Put mogu stupiti svi bez obzira na spol, dob, društveni status i tako dalje.

Na početku tog puta nalazi se Ćariyapiṭaka. Ovo djelo sadrži *dātaka* koje govore o tridesetipet Buddhinih prijašnjih života. To je najstariji poznati Buddhin životopis koji govori o Buddhinu posljednjem životu kao *rezultatu* ili izravnoj posljedici njegovih postupaka tijekom prijašnjih rođenja (Walters 1997: 165). Buddha je u Ćariyapiṭaki obična osoba. On živi kao brahman, kralj, trgovac, čak i kao životinja, no tijekom tih običnih života on usavršava deset vrlina (*pāli dasapāramī*). Savršenstvo u tim vrlinama označava kraj Puta i dostizanje *nibbāṇe*, do čega je Buddha i došao u svome posljednjem rođenju. Završni stihovi Ćariyapiṭake to i potvrđuju, a Buddha savjetuje svim ljudima da se, poput njega, počnu usavršavati u propisanim vrlinama (Walters *ibid.*).

Za razliku od Ćariyapiṭake, koja se bavi samo jednim eonom (skt. *kalpa*), u Buddhavaṃsi se tvrdi da je njegovo putovanje do probuđenja započelo prije stotine tisuća eona (Walters 1997: 166) i da su prije Gotame Buddhe Govori postojala i dvadesetičetiri Gotamina prethodnika. Buddhavaṃsa sadrži životopise svih tih prijašnjih buddha i opisuje na koje im je načine Bodhisatta služio. Svi buddhe žive određeno vrijeme, dostižu *nibbāṇu* na određeni način, imaju određen broj sljedbenika itd. Drugim riječima, svaki buddha ima isti životni put, a iznimka nije

ni Gotama, koji je samo jedan od buddha u nizu (Walters *ibid.*). Štoviše, u Buddhavaṃsi se tvrdi da je novi buddha već na putu, a njegovo je ime Metteya (skt. Maitreya). Time se implicira sljedeće; ako je novi buddha na putu, to znači da je među nama i bodhisatta koji će u budućnosti postati taj buddha. To znači i da svatko od nas, svojim djelima, ima potencijal steći dovoljno zasluga da se rodi u vrijeme kada će se u svijetu pojaviti buddha i da čuje pouku izravno od buddhe. Na taj način, svatko od nas ima priliku postati buddhin učenik, doći do statusa *arahanta* i time do okončanja patnje.

Za razliku od Āriyapīṭake i Buddhavaṃse, Apadāna ne stavlja naglasak na Gotamu Buddhu i buddhe. Umjesto toga, tekst prikazuje karmičke plodove djelovanja tri tipa probuđenih bića: *sammā-sambuddha*, *paćcekebuddha* i *arahanta* (Appleton 2010: 112). Walters smatra da je u Apadāni Buddhin životopis postao objava univerzalne soteriologije (1997: 169). Naime, Put k oslobođenju koji opisuje nije ograničen vremenom u kojem osoba živi, kastom, spolom, dobi ili društvenim statusom. Životopisi svih redovnika i redovnica u Apadāni opisuju plodove dobrih djela koje su oni svojim trudom zaslužili. Svi su oni kroz svoje prijašnje živote dobrim djelima i služenjem buddhama zaslužili probuđenje i *nibbāṇu*. Ti *arahanti* zatim služe kao primjer ostalim pratiteljima nauke (Appleton 2010: 112).

Apadāna dijeli mnoge elemente s Therāgāthom i Therīgāthom. Najuočljivija sličnost je to što sve tri zbirke sadrže autohagiografije u stihu. Mnogi redovnici i redovnice iz zbirke Apadāna nalaze se, pod istim imenom, i u zbirkama Therāgāthā i Therīgāthā. Norman (1983: 89) piše da je Apadāna gotovo dodatak zbirkama Therāgāthā i Therīgāthā jer pjesme sadržane u zbirci Apadāna povezuju “sadašnje živote” redovnika i redovnica s događajima iz njihovih prošlih života. Naime, u Therāgāthi i Therīgāthi, odnosno u Pjesmama redovnika i Pjesmama redovnica, opisuje se posljednji život redovnika i redovnica. U tom su posljednjem životu oni već usavršeni i imaju sreću biti u blizini Buddhe i čuti izravno od njega nauk koji oslobađa od patnje. To je *kraj* Puta, na kojem se nalazi arahantstvo i *nibbāṇa*. Pjesme redovnika i redovnica u zbirci Apadāna opisuju *početak* Puta, na kojem su se jednom našli “obični” ljudi koji su tek počeli vježbati moralan i ispravan način življenja. Njihov je trud urodio plodom i oni su postali redovnici i redovnice iz Therāgāthe i Therīgāthe.

Ukratko, Buddhavaṃsa poručuje: bilo je buddha prije Gotame Buddhe, što znači da će ih biti i nakon njega. Novi buddha dolazi i oni koji se žele naći u njegovoj blizini jednom kad se pojavi trebaju početi stjecati zasluge kojima će to i ostvariti. Dātake i Āriyapīṭaka pokazuju da je to vrijedilo i za Gotamu Buddhu. Na Put je stupio kao običan čovjek, ali zbog svoje je odlučnosti i predanosti neprestano dolazio u kontakt s buddhama te tako napredovao prema svom vlastitom

buddhinstvu i oslobođenju od patnje. Ipak, ne može svatko biti buddha i to je sasvim jasno iz dostupnih nam tekstova. Ali, kako nam pokazuju pjesme u zbirci Apadāna, svatko može okončati patnju i izaći iz ukletog kruga stalnih rođenja i smrti. Svaki je Put dobar i svaki je način života dobar ukoliko štujemo bodhisatte, buddhe, *paććekabuddhe* i *arahante* i pred očima držimo deset vrlina: darežljivost, moral, odricanje, mudrost, snaga volje, strpljenje, iskrenost, odlučnost, ljubaznost i staloženost.

Životopis Buddhine supruge Yasodhare, iznesen u sljedećem poglavlju i potkrijepljen prijevodima stihova iz njezine *apadāne*, poslužit će kao ilustracija gore rečenoga.

4. Yasodharā-apadāna

Apadāna o Yasodhari nalazi se u četvrtome poglavlju zbirke *Apadāna*, koje se naziva *Therī-apadāna* (*apadāne* o redovnicama).⁸ Njezina je pjesma dvadesetiosma, od ukupno četrdeset pjesmama u ovome poglavlju. Uz ovu pjesmu, postoji još jedna pjesma u kojoj se spominje Yasodharā, a to je trideseta pjesma čiji je naslov “*Apadāna* o osamnaeset tisuća redovnica predvođenih Yasodharom”. Osim *apadāne* koja je tema ovog rada, Yasodharā-apadāna se pojavljuje i u verzijama na drugim jezicima (Obeyesekere 2009: 3).

Apadāna započinje trenutkom u kojem Yasodharā shvaća da joj život dolazi kraju i opisom njezine želje da prije svoje smrti još jednom posjeti Buddhu. Pred njim i prisutnim redovnicima i redovnicama pokazuje svoje nadnaravne moći te im pripovijeda o svojim prijašnjim životima, dobrim djelima koje je učinila i zaslugama koje stekla u mnogobrojnim prijašnjim rođenjima.

Yasodharā-apadāna se sastoji od tri “mini-*apadāne*” (Walters 2014: 186). U prvoj se Yasodharā obraća Buddhi te ga naziva Velikim mudracem (*mahāmuni*) i Velikim junakom (*mahāvīra*). U ovome se dijelu Yasodharā prisjeća svog bezuvjetnog i posve predanog služenja Buddhi u njihovim prijašnjim životima, u kojima je bila njegova supruga i pratiteljica.

Druga “mini-*apadāna*” opisuje njihov prvi susret, a koji se zbio u jednoj od njihovih prijašnjih egzistencija, u vrijeme buddhe Dīpāṅkare. Ovaj dio završava opisom njezina posljednjeg života, u kojem se rodila kao kraljevena plemena Śākya i u kojem je postala Gotamina supruga i majka njegova sina.

U trećoj se “mini-*apadāni*” Yasodharā obraća Velikome Kralju (*mahārāja*)⁹ i nabraja buddhe, *paćcekabuddhe* i *arahante* kojima je davala milodare. To služi kao dokaz njezine neprestane službe buddhističkim svetcima.

Yasodharā-apadāna završava refrenom u kojem se nabrajaju zasluge koje je stekla u svome posljednjem životu te se ističe da je ostvarila krajnji buddhistički cilj, odnosno *nibbānu*.

4.1. O Yasodhari i njezinim imenima

Yasodharā (skt. Yaśodharā), supruga Gotame Buddhe i majka njegova sina, dobro je poznat lik u buddhističkoj književnosti. Njezin se lik javlja i u kanonskoj i u izvankanonskoj

---

⁸ Ap. 4. 28. 1-87.

⁹ Ovdje nije sasvim obraća li se Yasodhara Buddhi, njegovu ocu ili nekom čitatelju ili slušatelju *apadāne* (Walters 2014: 187).

književnosti. U prve četiri *nikāye* Suttapiṭake rijetko se spominje, ali se zato češće javlja u pojedinim knjigama Khuddakanikāye. Kada je riječ o izvankanonskoj književnosti, valja istaknuti kasnije životopise Gotame Buddhe, u kojima ona ima bitnu ulogu, kao i *ḍātaka*, u kojima je ona, uz Bodhisattu, najzastupljeniji lik.

U prve je četiri *nikāye* Suttapiṭake najprije poznata samo kao redovnica imena Rāhulamātā (Majka Rāhulina), a tek kasnije kao Bodhisattina supruga Yasodharā ili Bimbā (Obeyesekere 2009: 1). Kako piše Shaw u svojoj studiji o Yasodhari u *ḍātakama*, ime Rāhulamātā važno je jer oslikava njezinu povezanost sa suprugom i sinom. Međutim, to ju ime prikazuje i kao utjelovljenje međusobne povezanosti svih živih bića. Učenje o međusobnoj povezanosti svega prožeto je kroz rane buddhističke tekstove, od doktrine *paṭiśśasamuppāda* (skt. *praṭītyasamutpāda*) do pravila koje se tiču uzajamne ovisnosti pojedinaca redovničke zajednice te njihova odnosa s laicima u Vinayi. Shaw piše da se zbog svoje povezanosti s bićima i okolinom oko sebe ona uvijek prilagođava te prikladno ispunjava (i ponekad nadilazi) svoje dužnosti. To je njezina vrlina i početna točka njezina Puta prema oslobođenju od patnje (Shaw 2018: 275).

Bimbā je izgledno njezino drevno ime (Shaw 2018: 274). Riječ *bimba* može označavati voće, no na sanskritu može značiti i slika, disk sunca ili mjeseca, oblik, zrcalo ili okrugli oblik. Shaw smatra da joj to ime i priliči zato što ona “zrcali” Bodhisattina stremljenja. To ime pokazuje da je njezin Put pandan njegovome te da mu ona kontinuirano pomaže tijekom svojih života (Shaw *ibid.*).

Pālijski izvori nazivaju je i Bhaddakaśśanā. Ime Bhaddakaśśanā se koristi u Aṅguttaranikāyi¹⁰ te Buddhavaṃsi¹¹. U oba se djela spominje samo jedanput. Objašnjenje imena Bhaddakaśśanā nalazi se u komentaru uz Aṅguttaranikāyu, Buddhaghosino djelo Manorathapūraṇī. Prema Buddhaghosi, njezino ime znači da joj je tijelo boje brunirana zlata (Shaw 2018: 276).

U Lalitavistari se, kasnijem Buddhinom životopisu, susreće i ime Gopā, što znači ‘pastirica’ pa onda i ‘zaštitnica’.¹²

---

¹⁰ AN 1. 25.

¹¹ Bhv 16. 15.

¹² Monier-Williams (1899/ 1964: 365).

Najčešće se ipak naziva Yasodharā (skt. Yaśodharā). To je složenica sačinjena od riječi *yasas*, što znači ‘slava’¹³ i *dharā*, što znači ‘noseća’ ili ‘koja nosi’¹⁴ pa je značenje njezina imena ‘ona koja nosi slavu’.

4.2. Izvori za poznavanje njezina životopisa

Yasodharā se u pālijskim kanonskim izvorima spominje rijetko. U Vinayapiṭaki se spominje samo jednom.¹⁵ U Aṅguttaranikāyi se također spominje samo jednom i tu se naziva Bhaddakaccānā.¹⁶ Tu je opisana kao glavna među redovnicama koje posjeduju čudesne ili nadnaravne moći. U komentaru uz knjigu Ātaka, Nidānakathī, opisuje se na nekoliko mjesta, a pojavljuje se i u više od trideset *ātaka*, u kojima je uglavnom Bodhisattina supruga (Shaw 2018: 262-263). U Buddhavaṃsi se također tvrdi da je bila Buddhina supruga:

*Bhaddakaccā mi supruga, sinu ime bješe Rāhula. (Bhv 16. 15)*¹⁷

Nidānakathā (Priča o početku) je uvodni dio komentara uz knjigu Ātaka, Ātakkatthavaṇṇanu (Katičić 1793: 172). To je životopis Siddhathe Gotame u tri dijela. To je “najstarij[a] cjelovit[a] verzij[a] legende o Buddhinu životu”, također je najmanje “iskićena” nadnaravnim elementima (Katičić ibid.). Djelo je sačuvano na srednjeindijskom jeziku pāliju i zatvoreno oko 5. stoljeća, kada je vjerojatno prevedeno sa sinhaleškoga (Katičić ibid.). Yasodharā se ovdje spominje u drugom i trećem dijelu. Tu se opisuju njezin prvi susret s budućim suprugom, utjecaj koji je njegov odlazak imao na nju i njegova sina, kao i njezin ponovni susret s Buddhom nakon njegova probuđenja.

Među kasnijim ne-kanonskim i ne-pālijskim izvorima za proučavanje Yasodharina lika treba istaknuti kasnije životopise Gotame Buddhe, sačuvane na sanskrtu. To su Mahāvastu, Lalitavistara i Buddha-carita.

Mahāvastu (Veliki događaj) je životopis Gotame Buddhe u tri dijela. To je dio Vinayapiṭake škole *lokottaravāda*, koja pripada skupini *mahāsāṃghika* (Katičić 1793: 188). Sastavljen je na buddhističkom (hibridnom) sanskrtu, u razdoblju između prvog i petog stoljeća. Prvi dio govori o Buddhinim prijašnjim životima, drugi započinje opisom njegova začeća i rođenja i završava probuđenjem, a treći, između ostalog, donosi opis prve propovijedi i začetka redovničke

¹³ Monier-Williams 1899/ 1964: 848, 2.

¹⁴ Monier-Williams 1899/ 1964: 510, 1.

¹⁵ Vin 1. 82.

¹⁶ AN 1. 25.

¹⁷ *Bhaddakaccā nāma nārī Rāhulo nāma atrajo.*

zajednice (Katičić 1973: 188). Yaśodharā je u Mahāvastuu kći ratnika Mahānāma, člana plemena Śākya. Mahāvastu sadrži pripovijest o prvom susretu Yaśodhare i Siddhathe te brojne *ḍātaka* o njezinim prijašnjim životima. Yaśodharā se u Mahāvastuu pojavljuje u osamnaest, odnosno devetnaest *ḍātaka* (Kuša-ḍātaka se pojavljuje na dva mjesta). U svim *ḍātakama*, osim u dvije, Yaśodharā je Bodhisattina supruga ili ljubavnica (Grabovac 2021: 160).

Buddha-carita (Život Buddhin)¹⁸ je mlađe buddhističko djelo napisano na sanskrtu, u otprilike 1. ili 2. st.n.e. To se djelo pripisuje cijenjenome pjesniku i redovniku Aśvaghōṣi. Yaśodharā je u tom djelu opisana kao tugujuća supruga (Obeyesekere 2009: 3). Obeyesekere ističe osmo pjevanje, u kojemu dvorske dame, Gotamina pomajka Praḍāpati Gōtami i supruga Yaśodharā oplakuju njegov odlazak u isposništvo. Ističe motiv Yaśodharine tuge zbog suprugova napuštanja kao jedno od ranih proširenja pripovijesti o Buddhinu životu (Obeyesekere ibid.). Osobito ističe kitice u kojima Yaśodharā iskaljuje svoj bijes na Ćandaku, Buddhina kočijaša, i na njega prebacuje krivicu zbog Gotamina odlaska (Obeyesekere 2009: 3-4).

Lalitavistara Sūtra (Prostiranje igre ili Opširan prikaz igre) je mahāyānska *sutta* napisana na sanskrtu. To je prozni životopis Siddhathe Gotame, ali sadrži i umetnute stihove (Katičić 1973: 188). Prozni je dio napisan na čistom sanskrtu, a stihovi na hibridnom. Iako je Lalitavistara vjerojatno prvotno bila hīnayānski kanonski tekst, kasnije je bila “izlučena” iz hīnayānske tekstovne predaje te prerađena u mahāyānskom duhu (Katičić 1973: 188-189) U Lalitavistari se Yaśodharā naziva Gopā i kći je Daṇḍapāṇia, člana plemena Śākya. U ovome je djelo posebno dojmljiv opis uznemirujućih snova koje je Yaśodharā sanjala neposredno prije Gotamina napuštanja njihova doma.

4.3. Yasodharin životopis i poveznice s Yasodharā-apadānom

U ovome će se poglavlju dati prikaz Yasodharina životopisa onako kako je dan u različitim buddhističkim izvorima, a epizode će se ilustrirati prijevodima stihova iz njezine *apadāne*. Stihovi kojima su ulomci Yasodharina životopisa potkrijepljeni temeljeni su na prijevodu Yasodharā-apadāne na engleski jezik, a koji je načinio Jonathan Walters. Taj se prijevod može pronaći na ranije spomenutoj stranici <http://apadanatranslation.com/>. Walters je koristio izdanja Pali Text Society-a i BJTS-a. Kako su u izvornome tekstu na pāliju mnoga čitanja upitna, tako su mnogi dijelovi engleskog prijevoda nejasni. Usprkos poteškoćama koje

¹⁸ Naziv preuzet iz Katičić 1973: 200.

se nedvojbeno javljaju kada se čini “prijevod prijevoda”, u narednome će se poglavlju ponuditi stihovi iz Yasodharina *apādane*, u nadi da će se njihovo značenje čitatelju uspjeti prenijeti.

Iz Nidānakathe i Mahāvastua saznajemo da je Yaśodharā rođena istog dana kao i Gotama Buddha.¹⁹ Međutim, u skladu s buddhističkim vjerovanjem i književnom predajom, njezin životopis počinje mnogo ranije, kada je, prije neizmjerne mnogo vremena, u jednom od svojih prijašnjih rođenja bila rođena kao djevojka zvana Prakṛti (u sanskrtskim izvorima),²⁰ odnosno Sumittā (u pālijskim izvorima). U tom je svom rođenju prvi puta susrela budućeg Gotamu Buddhu, koji je tada bio rođen kao isposnik Sumedha (u sanskrtskim se izvorima naziva Megha):

U to je vrijeme živio brahman zvani Sumedha.

Pripremao je put za dolazećeg' Svevidećega. (43) [1002]²¹

Tada sam bila djeva u brahmanskoj kući rođena.

Zvala sam se Sumittā i na taj sam skup ja otišla. (44) [1003]²²

Budući da Sumedha nema s čime iskazati svoje poštovanje ondašnjem buddhi Dīpāṅkari, Sumitta mu poklanja pet od osam cvjetova koliko ih ima u ruci. Sumedha se, darujući cvijeće buddhi Dīpāṅkari, zavjetuje da će posvetiti sva svoja buduća rođenja postizanju probuđenja, a Sumittā da će mu kroz sva svoja buduća rođenja biti vjerna supruga. Na taj način oboje, istovremeno, kreću na dugo putovanje koje će ih dovesti do posljednjega rođenja. Ta pripovijest o njezinu prvom susretu s budućim Gotamom ističe njezinu dominantnu osobnost i odlučnost da u svim narednim životima bude njegova supruga (Grabovac 2021: 161). Buddha Dīpāṅkara najprije proriče Sumedhi da će zaista, u dalekoj budućnosti, postati buddha:

Kad ga je Dīpāṅkara Mudri međ' narodom vidio,

On je tom isposniku tad probuđenje prorekao. (51) [1010]²³

Potom proriče Sumitti da će se i njezin zavjet ispuniti:

“Prikladna supruga i tebi nalik ona će biti;

¹⁹ Dāt. 1. 54; Mv. 2. 25.

²⁰ Mv. 1. 233.

²¹ *At that time there was a brahmin / [known by] the name of Sumedha. / He was making the road ready / for the All-Seer who was coming. (43) [1002]*

²² *At that time I was a maiden, / born in a brahmin [family], / known by the name of Sumittā. / I went up to that gathering. (44) [1003]*

²³ *The Great Sage [named] Dīpāṅkara, / seeing [him] amidst the people, / prophesied [future Buddhahood] / [for that] sage with a lofty mind. (51) [1010]*

Zbog tvoga će dobra, mudrača, ona tako činiti. (53) [1011]²⁴

Prvi susret supružnika i njihovi zavjeti, kako je rečeno, označuju početak dugog putovanja kroz mnogobrojna rođenja. Ti su njihovi naredni životi, a koji se protežu na tisuće i tisuće godina, opisani u *ḍātakama*. Iako je većina *ḍātaka* posvećena Gotaminim prijašnjim životima u kojima se on revno usavršava u vrlinama i stječe mudrost kojima će steći uvjete za postizanje buddhinstva, valja istaknuti da je upravo Yasodharā najzastupljeniji lik nakon Bodhisatte.

Njezina prijašnja rođenja opisana u *ḍātakama* raznolika su, no ne u mjeri u kojoj su to Bodhisattina (Shaw 2018: 261). Mnoge *ḍātaka* ističu Yasodharinu hrabrost, odanost i fizičku snagu. Primjerice, u *Ḍātaki* o tigrici, Yasodharā je rođena kao tigrice. Iako se dokazala kao najbrža među životinjama, ostale životinje ne žele da ih ženka vodi pa ju traže da sklopi brak. Za partnera odabire lava, odnosno Buddhu u jednom od svojih prijašnjih rođenja.

Njezinu hrabrost i odanost Bodhisatti potkrjepljuje Śiriprabha-ḍātaka. U toj su pripovijesti Yasodharā i Bodhisatta rođeni kao košuta i jelen. Kada lovac u klopku uhvati jelena (Bodhisatta), njegova je supruga, košuta (Yasodharā), spremna lovcu ponuditi svoj život u zamjenu za život svoga muža. Bezuvjetna odanost i snaga odlike su njezinog kšatrijskog, odnosno ratničkoga podrijetla (Grabovac 2021: 161). Postoje i druge *ḍātaka* u kojima ona spašava Bodhisattin život. Takva je i Ćampaka-ḍātaka. Tu je ona je rođena kao glavna supruga Ćampake, kralja *nāga*. Kada Ćampaku zarobi krotlac zmija, Yasodharā (rođena kao *nāginī*, odnosno zmijoliko biće) odlazi do ondašnjega kralja Ugrasene kako bi ga nagovorila da spasi Ćampaku i u tome uspijeva (Grabovac 2021: 161-162).

Najveći broj *ḍātaka* opisuje Yasodharu kao lijepu, inteligentnu, mudru, suosjećajnu, hrabru, iskrenu i fizički jaku ženu i kao takva je ona savršena supruga savršenog čovjeka. Iako postoji nekoliko *ḍātaka* u kojima se opisuje njezino protivljenje Bodhisattinom odlasku u isposništvo u nekom od njegovih prijašnjih života (Shaw 2018: 264), bitno je istaknuti da ju najveći broj *ḍātaka* opisuje kao bezuvjetno odanu i privrženu Bodhisatti. Takvu slike Yasodhare, koja kroz tisuće života slijedi i služi svime što ima Bodisattu, podupirući ga tako na njegovu Putu do probuđenja, prikladno opisuju i sljedeći stihovi iz njezine *apadāne*:

Nedoličnosti sam se čuvala, prijestupa klonila;

---

²⁴ “She will be a like-minded [wife], / with karma and conduct like [yours]; / through this karma she’ll be loving / for the sake of you, O great sage. (53) [1011]”

Veliki junače, za tebe sam život žrtvovala. (27) [986]²⁵

*Nebrojeno sam ti se puta, Mudri, za ženu dala;
Jer to za tvoje dobro bješe, nisam se pokajala. (28) [987]²⁶*

*Nebrojeno sam se puta, Mudri, služenju predala,
Jer to za tvoje dobro bješe, nisam se pokajala. (29) [988]²⁷*

*Mnogo sam se ja puta, Mudri, da te prehranim dala,
Jer to za tvoje dobro bješe, nisam se pokajala. (30) [989]²⁸*

Međutim, Yasodhāra u *dātakama* nije samo Bodhisattina suputnica i pomagačica kao što to pokazuju sljedeći stihovi:

*Za tvoje sam dobro, o Mudri, ja mnogo učinila,
Dok si ti tragao za dhammom, ja sam tebi služila. (40) [999]²⁹*

I ona sama usavršava vrline kojima će zaslužiti konačno oslobođenje od patnje u posljednjem životu jer kao i Bodhisatta i ona služi buddhe, *paćčekabuddhe* i *arahante* kroz nebrojena rođenja:

*Pet milijardi buddha, devet milijardi još služih!
Bogovima nad bogovima ja milostinju pružih. (64)³⁰*

[...]

*Šesto i četrdeset milijuna paćčekabuddha!
Čuj, veliki kralju! Njih bestrasne neprestano služim. (78)³¹*

Nbrojene učenike buddha, bez mrlja i kvara!

²⁵ *I kept from misconduct, hindered / the [nine] impossible places; / I have sacrificed life [itself] / for the sake of you, Great Hero. (27) [986]*

²⁶ *I gave myself to be a wife, / several tens of billions [of times]. / I was not distressed about that, / for the sake of you, O Great Sage. (28) [987]*

²⁷ *I gave myself to do service, / several tens of billions [of times]. / I was not distressed about that, / for the sake of you, O Great Sage. (29) [988]*

²⁸ *I gave myself to [provide] food, / several tens of billions [of times]. / I was not distressed about that, / for the sake of you, O Great Sage. (30) [989]*

²⁹ *I performed a lot of service, / for the sake of you, O Great Sage; / while you sought the Buddha's Teaching, / I was [always] your attendant. (40) [999]*

³⁰ *Buddhas [numbering] five billion, / and [another] nine billion [more] — / I provided vast alms to [them,] / those [Buddhas,] Gods Over the Gods. (64)*

³¹ *Lonely Buddhas, passion removed, / six hundred and forty million; / listen to my [words,] O great king: / I'm constantly doing service. (78)*

Čuj me, o veliki kralju! Ja ih neprestano služim. (79)³²

Također, i ona se, kao i Bodhisatta, usavršila u vrlini darežljivosti, koja se smatra najvećom od svih vrlina:

*Bogatstvo, sela i trgovišta ja sam napustila,
Mudrače! Ja sam polja, kćeri, sinove ostavila. (33) [992]³³*

*Slonove, konje, krave, robove, ropkinje, Mudri!
Zbog tvoga sam ih dobra, njih bez broja, ja napustila. (34) [993]³⁴*

*Što god da se od mene tražilo, ja sam to i dala;
Zašto bih, dajući najveći dar, nemir osjećala? (35) [994]³⁵*

Usavršavajući se u vrlinama i predano služeći Bodhisattu, buddhe, *paćekabuddhe* i *arahante*, Yasodharā dolazi do svoga posljednjeg rođenja. Kako je rečeno, rađa se na isti dan kad i Gotama, u istome ratničkome plemenu Šakya:

*Među bozima i ljudima bol i sreću iskusih,
A onda se, u klanu Šākya posljednji put prerodih. (59) [1017]³⁶*

Prema Mahāvastuu i Lalitavistari, njezin se susret s Gotamom zbio u vrijeme kada su se birale žene za njegov harem. Yasodharā je privukla pažnju mladog Gotame, ali mu njezin otac nije bio spreman dati svoj kćer ukoliko Gotama ne pokaže svoje vještine.³⁷ Yasodharā Gotamina supruga postaje u dobi od šesnaest godina. Kao glavna supruga, postaje i glavna među ženama u haremu:

*Ja sam, Junače, Yasodharā, tvoja glavna kraljica,
U klanu Šākya rođena, međ' ženama poštovana. (10) [969]³⁸*

³² *Countless followers of Buddhas, / free of defilements, [and] stainless; / listen to my [words,] O great king: / I'm constantly doing service. (79)*

³³ *Wealth and grain have been given up, / villages and also small towns, / fields and sons and daughters [as well] / have been given up, O Great Sage. (33) [992]*

³⁴ *Elephants, horses, also cows, / slaves [as well as] servant-women / are given up beyond all count / for the sake of you, O Great Sage. (34) [993]*

³⁵ *Whatever I am told [to give] / as alms to beggars, I give [that]; / I don't witness any distress / from giving the ultimate gift. (35) [994]*

³⁶ *Undergoing pleasure [and] pain, / among gods [and] human beings, / when [my] last rebirth was attained, / I was born in the Śākyan clan. (59) [1017]*

³⁷ Mv 2. 48

³⁸ *"I am Yasodharā, Hero; / in the home I was your chief queen, / born in the clan of the Śākya, / established among the women. (10) [969]*

Međ' sto tisuća devedesetšest žena bijah glavna, (11) [970]³⁹

U tvom domu, Junače, ja svima bijah nadređena.

Te su žene, lijepo, ljupke, mlade, učtive bile

Al' ko' ljudi bogove, one su mene poštivale. (12) [971]⁴⁰

Yaśodharā rađa sina na dan Gotamina odlaska od doma i napuštanja svjetovnog života.⁴¹ Ova je epizoda opisana u Nidānakathi i Mahāvastuu. Saznavši da mu se rodio sin, budući je Buddha rekao: “Stvorila se zapreka, stvorila se spona”.⁴² 'Zapreka' u ovom kontekstu znači zapreka na njegovu Putu prema probuđenju. Kada je kralj Suddhodana, njegov otac, saznao što je rekao, naredio je da se dijete nazove Rāhula, što znači 'zapreka'. Prije odlaska, Gotama je poželio uzeti sina u naručje. No, budući da se bojao da će se Yaśodharā probuditi i pokušati ga odgovoriti od odlaska, odustao je i otišao bez pozdrava.⁴³ U Mahāvastuu je Rāhula plod bezgrešna začeca jer, kako se tvrdi u Mahāvastuu, između Yaśodhare i Gotame nije bilo seksualnih odnosa. Dana kada je Siddhattha napustio palaču, Rāhula se iz nebesa Tusita (skt. Tuṣita) spustio u njezinu utrobu. U Mahāvastuu i Lalitavistari se tvrdi da je Yaśodharā neposredno prije Gotamina odlaska imala snove iz kojih se dalo zaključiti da će biti ostavljena (Grabovac *ibid.*). Napustio ju je usred noći i nije joj poslao nikakvu poruku nakon svog odlaska, iako je pozdravio oca Śuddhodanu, pomajku Mahā Praḍāpatī i druge članove obitelji. Buddhistički tekstovi Gotaminu bezobzirnost objašnjavaju kao plod njezinih pojedinih loših djela, a koje je učinila u nekim od prijašnjih života. Mnoga buddhistička djela govore o Buddhinom napuštanju obitelji iz njegove perspektive, a ona koja govore o tuzi njegove supruge su rjeđa i relativno novija. Iako je to jedna od najpoznatijih scena iz njegova života, Yaśodharā je u njoj često samo pozadinski lik - lijepa i mlada supruga koju mora napustiti kako bi dostigao probuđenje (Obeyesekere 2009: 2).

U Mahāvastuu se također implicira da je Yaśodharā bila meta sumnje i neprijateljstva među članovima suprugove obitelji zbog sumnje u njezinu vjernost Gotami. U jednoj od pripovijesti o Yaśodharininim prošlim životima u Mahāvastuu, Śuddhodana je osudio i protjerao nevinu Yaśodharu s dvora. Hladan odnos Gotamine obitelji spram Yaśodhare vjerojatno je povezan s njezinom dugom trudnoćom. Naime, prema Mahāvastuu, Yaśodharina je trudnoća trajala šest

³⁹ *In your household, O Hero, I /was the leader, the lord of all / of the [women there, who numbered] / one hundred thousand ninety six. (11) [970]*

⁴⁰ *All of those women, endowed with / the virtues of beauty and grace, / youthful and well-spoken, revere / me, like people [revere] the gods. (12) [971]*

⁴¹ *Đāt. 1. 62.*

⁴² *An impediment has come into being, a bond has come into being. (Davids 1880/ 2020: 160)*

⁴³ *Đāt. 1. 60.*

godina (Grabovac 2021: 159). Moguće je da se sumnjalo u pravi identitet Rāhulina oca. To potkrjepljuje i olakšanje koje osjećaju Śuddhodana, dvorske dame i kraljevska obitelj kada Buddha prizna Rāhulu kao svoga sina pri povratku u Kapilavatthu (Grabovac 2021: 160). Iz njezine *apādane* saznajemo da je, prelazeći iz jednog rođenja u drugo, pretrpjela brojne patnje. Međutim, kao i Bodhisatta, i ona se usavršila u vrlini ravnodušja. Ta vrлина podrazumijeva jednak odnos spram sreće i patnje; pohvale i pokude; siromaštva i bogatstva i tako dalje:

*U mnogim sam rođenjima patnju raznu iskusila,
Za tvoje sam ju dobro, o Junače, ja istrpjela. (36) [995]⁴⁴*

*Niti sam se radovala sreći, nit' patnje klonila;
Veliki mudrača, ja sam uvijek ista bivala. (37) [996]⁴⁵*

Ponovni susret Yasodhare i Gautame Buddhhe nakon njegova probuđenja opisan je u trećem dijelu Nidānakathe. Kada se Buddha vratio u Kapilavatthu, sve su mu žene u domaćinstvu došle iskazati poštovanje. Yasodharā je bila jedina koja nije bila prisutna. Unatoč savjetima svojih sluga, ona inzistira: “Ako imam bilo kakvu vrijednost u njegovim očima, moj će gospodar sam doći k meni; a kad dođe, iskazat ću mu poštovanje”.⁴⁶ I zaista, Buddha ju dolazi pozdraviti. Na taj se susret Yasodhare i Buddhhe u Kapilavattuu odnosi i ulomak u Yasodharā-apadāni:

*Tada, da riječ Blaženoga čujem, mene pozvaše;
Bješe to u haremu kralja, u tom gradu ratnika. (62)⁴⁷*

Dok se Yasodharā klanja Buddhi, njegov otac opisuje njezinu odanost. Niže dani ulomak opisuje Yasodharu kao ženu koja prati svoga supruga i dijeli njegov život usprkos njegovu napuštanju. Također, prikazuje ju kao sljedbenicu isposničkih praksi i prije negoli je službeno pristupila redovničkoj zajednici.

*Kada je moja kći čula, učitelju, da si obukao žute halje, i ona se stala odijevati
u žute halje. Kada je čula da objeđuješ samo jednom dnevno, i ona je počela
činiti isto. Kada je čula da si se odrekao visokog kreveta, i ona je odlučila spavati*

⁴⁴ *I have experienced dis-ease / of diverse types, beyond all count, / in [this] much-varied existence / for the sake of you, Great Hero. (36) [995].*

⁴⁵ *Attaining comfort[s,] I don't thrill; / [I do]n't get distressed by troubles. / Everywhere I remain balanced / for the sake of you, O Great Sage. (37) [996].*

⁴⁶ *If I am of any value in his eyes, my lord will himself come to me; and when he has come I will pay him reverence. (Davids 1880/ 2020: 204).*

⁴⁷ *I was appointed to attend/ on what the Blessed One had said/ within the harem of the king/ in the kṣatriyan city then. (62).*

na prostirci na tlu. Kada je čula da si se odrekao nakita i mirisa, i ona ih je prestala koristiti. Kada joj je rodbina poslala poruku: “Dopusti da se mi pobrinemo za tebe”, nije na njih obratila pozornost. Blaženi, takvoga je dobrog srca moja kći (ibid.).⁴⁸

Iz buddhističkih tekstova saznajemo da su prilikom Gotamine posjete rodnome gradu njegovoj zajednici redovnika pristupili njegov sin Rāhula, njegovi bratići Nanda i Ānanda, kao i brojni pripadnici klana Śākya. O daljnjem životu Yasodhare ne saznajemo mnogo, ali tekstovi su suglasni da je u jednom trenutku života, zajedno s Gotaminom pomajkom Mahāpaḍāpatī Gotamī, zaredila i postala istaknuti član Buddhine redovničke zajednice (Shaw 2018: 276):

*Zgađena stalnim prerađenjem, ja sam sve napustila.
U pratnji tisuć' žena, u beskućje sam otišla. (82) [1020]⁴⁹
Ne prođe ni osam mjeseci kako svoj dom napustih,
Kada Četiri plemenite istine ja posve shvatih. (83) [1021]⁵⁰*

Iz *apadāne* posvećene Yasodhari saznajemo da je prije smrti otišla do mjesta u kojem je boravio Buddha kako bi ga posljednji put vidjela i zatražila oprost za moguće prijestupe koje je učinila tijekom njihovih brojnih zajedničkih postojanja:

*Prolazeći kroz rođenja, ako zlo učinih tebi,
Priznajem, Veliki junače, a ti oprosti meni. (8) [965]⁵¹*

Yasodharā je postala *arahant*, postigla oslobođenje od patnje i umrla u dobi od sedamdesetosam godina:

*Sedamdesetosam mi je godina, starost je došla;
Dođoh Mudracu reći da sam u spilji svetost stekla. (3) [960]⁵²*

---

⁴⁸ *When my daughter heard, O Master, that you had put on the yellow robes, from that time forth she dressed only in yellow. When she heard of your taking but one meal a day, she adopted the same custom. When she heard that you renounced the use of elevated couches, she slept on a mat spread on the floor. When she heard you had given up the use of garlands and unguents, she also used them no more. And when her relatives sent a message, saying, „Let us take care of you,“ she paid them no attention at all. Such is my daughter's goodness of heart, O Blessed One! (Davids 1880/ 2020: 204)*

⁴⁹ *Disgusted with transmigration, / I went forth into homelessness, / surrounded by thousands [of nuns,] / after renouncing with nothing. (82) [1020]*

⁵⁰ *After abandoning [my] home, / I went forth into homelessness. / When eight months⁶⁸ had not yet elapsed / I attained the Four [Noble] Truths. (83) [1021]*

⁵¹ *Transmigrating in existence, / if I have [ever] disturbed you, / I'm announcing it, Great Hero; / please forgive my imperfection. (8) [965]*

⁵² *“I'm seventy-eight years old now, / the last of old age has arrived; / I'm reporting to the Great Sage: / I've attained [sainthood] in a cave. (3) [960]*

*Prezrele sam dobi, moj mi život sad ništa ne znači.
Odričem se svega, sama sebi utočište bivši. (4) [961]⁵³*

*U zadnjem času starosti, smrt mi život lomi;
Večeras, Veliki junače, krećem prema nirvāṇi. (5) [962]⁵⁴*

*Gdje nema ni rođenja ni starenja, bolesti, smrti,
U taj vječni grad, Veliki mudrače, ja sad odlazim. (6) [963]⁵⁵*

4.4. Yasodharina *apadāna* kao odraz “univerzalne” soteriologije

Kako je već ranije rečeno, zbirke Theragāthā i Therīgāthā sadrže pjesme o redovnicima i redovnicama koji su u svome posljednjem životu. To su Buddhini suvremenici koji su pristupanjem redovničkoj zajednici i slušanjem propovijedi izravno od Buddhe dobili priliku stupiti na Put koji vodi do oslobođenja od patnje, odnosno do ukidanja kruga vječitoga prerađanja. *Apadāne* nam pokazuju da ti usavršeni pojedinci nisu oduvijek bili usavršeni. Štoviše, pokazuju nam da su u svojim prijašnjim životima “sadašnji” redovnici i redovnice bili “obični” ljudi, da su živjeli svjetovnim životom i da su nerijetko bili manjkavi i daleko od usavršenosti.

I Yasodharā je u svojim brojnim prijašnjim rođenjima živjela svjetovnim životom. U gotovo je svim *ḍātakama* Yasodharā Bodhisattina supruga ili ljubavnica. U dvadeset četiri *ḍātaka*, Yasodharā i Bodhisatta žive kao bračni par (iako ponekad bez tjelesnog kontakta) (Shaw 2018: 264). Walters piše da je Yasodharin brak s Bodhisattom u svakom njihovom životu rezultat njezine svjesne odluke, ali i zavjeta kojeg je izrekla pred buddhom Dīpaṅkarom (2014: 188). U tim je pripovijestima ona opisana kao privržena i strastvena supruga i ljubavnica, daleko od buddhističkog ideala aseksualnosti i nevezanosti. Tako, primjerice, *Ḍātaka* o Nalinī opisuje Yaśodharu kao zavodnicu. U toj *ḍātaki* Yaśodharā zavodi Bodhisattu, tada naivnog pustinjaka Ekaśrīṅgu, profinjenom odjećom, nakitom, hranom i senzualnim ophođenjem. Unatoč protivljenju njegova oca, oni se vjenčaju i dobivaju tridesetdva sina (Grabovac 2021: 163). Još jedna *ḍātaka* koja ističe Yaśodharinu senzualnost i seksualnost je *Ḍātaka* o ogrlici darovanoj Yaśodhari. U toj joj priči Bodhisatta daruje ogrlicu i pita se zašto mu je privlačna, na što mu

⁵³ *Old age has ripened for me [now]; / verily my life's a trifle. / Giving all you up I will go: / my refuge is made in myself. (4) [961]*

⁵⁴ *In the final days of old age, / death breaks [the body into bits]; / today at nighttime, Great Hero, / I shall achieve my nirvana. (5) [962]*

⁵⁵ *Where there's no birth, no growing old, / nor sickness and death, O Great Sage, / I'm going to the [great] city / [which,] unconditioned, has no death. (6) [963]*

ona govori da žene posjeduju šarm i senzualnost koji mogu uzburkati muškarci i omesti ih od Puta prema oslobođenju (Grabovac 2021: 168). Gotovo sve Yaśodharine *ḍātaka* potvrđuju da ona ne slijedi buddhistički ideal odricanja od svjetovnog i zanemarivanja tjelesnog. Ne samo da u pojedinim svojim prijašnjim životima ne slijedi buddhističke vrline i nauk prema kojem su vezanost, privrženost, strast i požuda prepreke na Putu prema probuđenju, ona u nekim *ḍātakama* čini posve suprotno. U Śyamā-ḍātaki, Yaśodharā je rođena kao kurtizana Śyamā koja, zbog silne zaljubljenosti, spašava Bodhisattu od kraljevih vojnika. Zanimljivo je što u ovoj priči Śyamā spašava Bodhisattu tako što ubija nevinog muškarca i kasnije svjesno laže njegovim roditeljima. Iako je njena ljubav prema Bodhisatti očita (Grabovac 2021: 162), taj plan Bodhisattinoga spašavanja i dalje uključuje laganje, namjerno obmanjivanje i okrutnost koja nije tipična za buddhističke junake. Kada Bodhisatta sazna što je učinila kako bi ga spasila, prvo je pokušava ubiti, a zatim je napušta bez riječi. Ova *ḍātaka* nudi objašnjenje Gotaminog odlaska od Yaśodhare bez pozdrava (Grabovac *ibid.*).

Yaśodharā je čak prikazana kao prepreka na Bodhisattinu Putu. Naime, u pojedinim se *ḍātakama* tvrdi da ga je u nekoliko navrata pokušala odgovoriti od odlaska u isposništvo (Shaw 2018: 264).

Također, Yaśodharā je suprotnost buddhističkog ideala koji zahtijeva odricanje od tjelesnog i zanemarivanje tjelesne ljepote. Ona je, bez obzira radi li se o rođenju u kojem je žena, životinja ili nadnaravno biće, u svim *ḍātakama* u kojima se pojavljuje opisana kao iznimno lijepa i savršenog tijela.

Međutim, iako je Yaśodharā utjelovljenje tjelesne ljepote, strasti, seksualnosti, vezanosti, domaćinskog života, drugim riječima onoga što bi se dalo nazvati ne-buddhističkim, ona je ipak “aktivni sudionik” u Buddhinu životopisu i njegovu probuđenju (Walters 2014: 188). Walters naglašava da njezina *apadāna* potvrđuje da je Buddhino probuđenje velikim dijelom rezultat i njezinih djela u njihovim zajedničkim prijašnjim egzistencijama (*ibid.*). Primjerice, upravo mu je ona poklonila lotose koje je ponudio buddhi Dīpānkara, čime je stekao zasluge i čime je započelo njegovo putovanje prema probuđenju. Gotama je postao Buddha tek nakon brojnih života u kojima je zajedno s njom ne samo štovao razne buddhe, *paćcekabuddhe* i učenike buddha, već i napredovao, usavršavajući se kroz izazove koje je pred njega postavljala Yaśodharā.

No osim što je njemu pomogla da dođe do probuđenja, ona je i sama stekla dovoljno zasluga i postala moćni *arahant*. Iako je u pojedinim prijašnjim životima prijanjala uz svjetovno i tjelesno

i nije slijedila “buddhistički”, tj. redovnički, način života, ona je ipak dosljedno i ustrajno njegovala “buddhističke vrline” kao što su iskrenost, hrabrost, mudrost, samo-odricanje i tako dalje. Uz to, poštovala je autoritet buddha, *paććekabuddha* i *arahanta*. Walters ističe da Yasodharina *apadāna* tvrdi da je ona vlastitom zaslugom, služenjem i predanošću postala potpuno oslobođeni arahant u svom posljednjem životu (2014: 182-183).⁵⁶ To je pak rezultiralo prikladnim plodovima u njezinu posljednjem životu. Ti su plodovi sljedeći:

1. Rođena je u vrijeme kada u svijetu postoji buddha te je dobila priliku čuti i razumjeti nauk:

*Propovijedanje, izvor i smisao tvog nauka;
Sve sam to, Veliki Junače, od tebe naučila. (24) [983]⁵⁷*

2. Stekla je znanje o svojim prijašnjim egzistencijama i znanje o uništenju svih kvarnosti:

*Prijašnjih se života sjećam, 'božanski vid' mi je čist.
Nema više kvarnosti; neću se ja ponovo roditi'. (23) [982]⁵⁸*

3. Stekla je nadnaravne moći:

*Ove riječi izrekne pa se u nebo ona vine,
S dopuštenjem Probuđenog, ona moći pokaže. [974]⁵⁹*

*Pozdraviv' probuđenog, moći sam svoje pokazala.
Brojna i razna čuda pred Učiteljem sam izvela. (15)⁶⁰*

4. Stekla je šest viših znanja. Šest viših znanja sastoje se od tri viša znanja (božanski vid, znanje o prijašnjim egzistencijama i znanje o uvjetovanom nastanku) i još tri viša znanja: nadnaravne moći, božansko uho ili sluh i sposobnost prodiranja u misli drugih.

Nadnaravne moći poput 'božanskog sluha' savladah.

---

⁵⁶ “Further, her *apadāna* asserts that through her own merit-making, service, and final/present life religious practice she became a fully liberated arahant in her own right (independence).”

⁵⁷ *In meaning and in the Teaching, / etymology and preaching, / [this] knowledge of mine was produced / in your presence, O Great Hero. (24) [983]*

⁵⁸ *I remember [my] former lives; / [my] “divine eye” is purified. / All the defilements are destroyed; / [I] will not be reborn again. (23) [982]*

⁵⁹ *Speaking [words] beginning with these, / having risen into the sky, / Yasodharā displayed diverse / powers, with Buddha’s permission. [974]*

⁶⁰ *Worshipping the Sambuddha, she / showed the Teacher superpowers. / She displayed great superpowers, / diverse, having various forms. (15)*

Veliki Mudrače, ja znanjem ljudskih srca ovladah. (22) [981]⁶¹

5. Zaustavljanjem kruga neprestanih rođenja, došla je do kraja patnje:

Kvarnosti su izgorjele, nema novih postajanja.

Ko' slon lišen okova, ja sam posve oslobođena. (85) [1023]⁶²

Tipični refren kojeg sadrže gotovo sve *apadāne* sažima sva njezina postignuća, odnosno opisuje Plod njezina djelovanja kroz mnogobrojne prijašnje egzistencije:

Blizina Buddhina puno mi je dobra donijela;

Tri sam znanja ja stekla i Buddhin nauk ispunila! (86) [1024]⁶³

Četiri razlučbe i oslobođenje osmoversno,

Šest sam znanja ja stekla i Buddhin nauk ispunila! (87) [1025]⁶⁴

Razne sam nevolje i ugone mnoge iskusila;

Krepostan sam život vodila, svoj sam cilj ostvarila. [1026]⁶⁵

Yasodharina *apadāna*, kao i *apadāne* ostalih redovnika i redovnica, pokazuje da je Put otvoren za sve. Za razliku od velikog dijela kanona, u kojem plodove pobiru gotovo isključivo muškarci, i to oni koji su se odrekli svjetovnog života i zaredili, pjesme sadržane u zbirci *Apadāna* proširuju Put tako da njega mogu stupiti svi, čak i žene koje vode sasvim svjetovne živote. Yasodharina je *apadāna* osobita i po sljedećem. Iako se iz *ḍātaka* može naslutiti Yasodharina uloga u Buddhinom konačnom probuđenju, kao i uloga ostalih likova koje Bodhisatta susreće tijekom svojih bezbrojnih rođenja, u njezinoj se *apadāni* nedvosmisleno tvrdi da čak ni savršeni i unaprijed predodređeni Bodhisatta ne može doći do cilja bez tuđe pomoći. To ukazuje na još jedan mogući način stupanja na Put. Ukoliko ne možemo sami slijediti buddhističke ideale ili (trenutno) nemamo snage ustrajati u vrlinama, možemo pomagati nekome tko to može. Na taj ćemo način i sami steći zasluge zbog kojih ćemo kasnije u životu ili u nekom narednom životu

⁶¹ *I've mastered the superpowers / [like] the "divine ear" element. / I'm also a master, Great Sage, / of the knowledge in others' hearts.* (22) [981]

⁶² *My defilements are [now] burnt up; / all [new] existence is destroyed. / Like elephants with broken chains, / I am living without constraint.* (85) [1023]

⁶³ *Being in Best Buddha's presence / was a very good thing for me. / The three knowledges are attained; / [I have] done what the Buddha taught!* (86) [1024]

⁶⁴ *The four analytical modes, / and these eight deliverances, / six special knowledges mastered, / [I have] done what the Buddha taught!* (87) [1025]

⁶⁵ *Thus many sorts of suffering / and many types of happiness; / the pure life [now] has been achieved, / I have obtained all achievements.* [1026]

biti korak bliže do ostvarenja cilja odnosno do okončanja patnje. Yasodharina nam *apadāna* poručuje da je Put dug i da je potrebno mnogo vremena i truda da bi čovjek postao dovoljno usavršen da zasluži rođenje u vrijeme kada u svijetu postoji buddha. Taj Put ne mora biti pravocrtan, jednosmjernan i svet u svim svojim etapama. Možemo, kao i Yasodharā, živjeti svjetovnim životom, biti upleteni u mrežu strasti i požude, griješiti, patiti od slomljenoga srca, doživljavati nepravde i tako dalje. Međutim, svaki je život, kao što su to bili i Yasodharini prijašnji životi, i prilika za dobro djelo, hrabrost, ustrajnost u vrlinama, služenje drugima, požrtvornost, suosjećanje, darežljivost... *Apadāne* nam poručuju da je postati redovnik ili redovnica, čuti pouku od buddhe, lišiti se strasti i privrženosti postojanju, ugasiti žed koja potiče uvijek nova rođenja i umiranja te okončati patnju kraj neizmjereno dugog i teškog Puta. Takav je Put, kako nam oslikava njezina *apadāna*, prošla i Yasodharā, došavši na koncu do njegova kraja:

*Prošlost, sadašnjost, budućnost i sav karman se iscrpi!
Klanjam se tvojim stopalima, o Vidom obdareni! [1028]⁶⁶*

---

⁶⁶ *The past is thoroughly destroyed/ and the present [and] the future/ all of my karma is destroyed/ I worship your feet, Eyeful One.* [1028]

Zaključak

Cilj je ovog rada bio predstaviti kanonsku zbirku Apadāna koja je, iako posjeduje veliku važnost za proučavanje buddhističkog shvaćanja spasenja, relativno neistražena i zanemarena u stručnim krugovima. Ta se zbirka nalazi u Tipiṭaki, točnije u Khuddakanikāyi Suttapiṭake.

U prvome je poglavlju dan sažet prikaz buddhističke kanonske književnosti kako bi se u njemu odredilo mjesto ove zbirke.

Drugom je poglavlju cilj bio pobliže opisati sadržaj ove zbirke kao i predstaviti sadržaj i formu pjesama koje ona sadržava.

Treće se poglavlje temelji na Waltersovoj (1997) interpretaciji sadržaja pjesama objedinjenih u ovoj zbirci. Prema njemu, te su pjesme odraz promjena koje su se dogodile otprilike u vrijeme kada se buddhizma širio, postajući dominantna religija u Indiji pa i šire. Autor tvrdi da pjesme oslikavaju “univerzalnu soteriologiju”, odnosno da pokazuju da svaki pojedinac može okončati patnju. Put nije samo za zaređene i usavršene, već je otvoren za sve; za oba spola, za ljude svih društvenih položaja, životnih navika, stupnja obrazovanja i tako dalje.

Četvrto je poglavlje posvećeno Yasodharinoj *apadāni*, odnosno pjesmi supruge Gotame Buddhine, a njezina je *apadāna* izdvojena kao svojevrsna ilustracija Waltersove teze. U ovome je poglavlju najprije bilo riječi o njezinim imenima i izvorima za proučavanje njezina životopisa, a potom je iznesen njezin životopis. U skladu s buddhističkim vjerovanjem, njezin životopis nije ograničen na samo jedan život, u kojem je rođena kao Yasodharā, već se proteže na nemjerljivo vrijeme koje mu je prethodilo. Pripovijesti o njezinim prijašnjim životima opisane su u *dātakama* pa su neke od njih spomenute i u ovome radu. Kao potkrjepa ne samo njezina životopisa kakav nam je predstavljen u buddhističkim djelima, već i kao potkrjepa Waltersove teze, dani su i stihovi iz njezine *apadāne*.

Iako malo istražena, zbirka Apadāna predstavlja vrijedno djelo buddhističke književnosti. Iako je moguća svrha *apadāna* bila potvrditi duhovni autoritet autora-redovnika u buddhističkoj zajednici, te pjesme nesumnjivo za svrhu imaju i potaknuti laičke sljedbenike Buddhine nauka (ali i sve ostale) da stupe na Put kojeg je Buddha zagovarao i ustraju u usavršavanju moralnog djelovanja.

Yasodharina *apadāna* jedna je od četrdeset pjesama čije se autorstvo pripisuje ženama. U životopisima Gotame Buddhine ona je uglavnom opisana kao ostavljena i tugujuća supruga. Međutim, njezina ju *apadāna* prikazuje kao snažnu ženu, koja je usprkos brojnim patnjama

ostala nesalomljiva duha i koja je, poput svoga supruga, i sama došla do kraja Puta i svojim djelima, učinjenima kroz bezbrojne egzistencije, zaslužila oslobođenje od patnje, svoj status *arahanta* i *nibbāṇu*. Njezina je *apadāna*, kao što su i sve *apadāne*, podsjetnik da je Put dug i da se savršenstvo ne dostiže u jednom životu. Isto tako, čitatelja podsjeća da je Put širok i da svatko, u bilo kojem trenutku, na njega može stupiti. Ono što određuje hoćemo li ili nećemo stići do njegova kraja, jesu naša djela. Imamo li poštovanja spram onih koji su usavršili vrline i došli do kraja Puta, a to su buddhe, *paććekabuddhe* i *arahanti*, i ustrajemo li poput njih u moralnome djelovanju usprkos patnji, nedaćama i nepovoljnim okolnostima, naša će djela uroditi plodom. Yasodharina nas *apadāna* podsjeća da je to moguće.

Popis korištene literature

Popis pokrata

AN Aṅguttaranikāya

Ap Apadāna

Bhv Buddhavaṃsa

BJTS Buddha Jayanthi Tripitaka Series

Ḍāt Ḍātakatthavaṇṇanā

Mv Mahāvastu

PTS Pali Text Society

Vin Vinayapiṭaka

Primarna literatura

The Apadāna of the Khuddaka Nikāya (I–II), ur.: Mary E. Lilley, London: The Pali Text Society, 1925, 1927. Dostupno na: <https://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil.html> (pristup: rujan, 2024.).

Legends of the Buddhist Saints: Apadānapāli, prijevod: Johnatan Walters. Walla Walla: Whitman College, 2017. Dostupno na: <http://apadanatranslation.com/> (pristup: rujan, 2024.)

Life of the Buddha by Ashvaghosha, prijevod: Olivelle, Patrick. New York University Press & the JJC Foundation, 2008.

The Mahāvastu (I–III), prijevod: J. J. Jones, Lancaster: The Pali Text Society, (Sv. I: 2007a, sv. II: 2006, sv. III: 2007b) ([1949–1956], Sacred Books of the Buddhists. London: Luzac & Co).

The Nidanakatha, or Introduction to the Jataka from Buddhist Birth Stories or Jātaka Tales, prijevod: Davids, T. W. Rhys (1880). A revised edition by Ānandajoti Bhikkhu. Studeni, 2020. Dostupno na: <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/The-Nidanakatha.pdf> (pristup: rujan, 2024.)

The Play in Full: Lalitavistara, Prijevod: The Dharmachakra Translation Committee, under the patronage and supervision of 84000: Translating the Words of the Buddha, v. 4.48.22, 2013, 2024. Dostupno na: <https://read.84000.co/translation/UT22084-046-001.html#titles> (pristup: rujan, 2024.)

Sekundarna literatura

Appleton, Naomi (2018). Jataka Stories and Paccekabuddhas in Early Buddhism. *Buddhist Studies Review*, 35(1-2), str. 279-292. Dostupno na: <https://doi.org/10.1558/bsrv.36764> (pristup: rujan, 2024.)

Appleton, Naomi (2010). Jātaka Stories in Theravāda Buddhism: Narrating the Bodhisatta Path. Ashgate Publishing Limited. Pretisak: *Buddhist Studies Review*, 35(1-2), str. 279–292. Equinox Publishing, 2012. Dostupno na: <https://doi:10.1558/rosa.v5i1.209> (pristup: rujan, 2024.)

Collett, Alice (2012). The Female Past in Early Indian Buddhism: The Shared Narrative of the Seven Sisters in the Therī-Apadāna. *Religions of South Asia*, 5, str. 209–226. Dostupno na: https://www.academia.edu/21134933/The_Female_Past_in_Early_Indian_Buddhism_The_Shared_Narrative_of_the_Seven_Sisters_in_the_Ther%C4%AB_Apad%C4%81na (pristup: rujan, 2024)

Clark, Chris (2015). *A Study of the Apadāna, Including an Edition and Annotated Translation of the Second, Third and Fourth Chapters*. University of Sydney.

Grabovac, Višnja (2021). A Path to be Followed and Abandoned: A Study of the Yaśodharā in the Mahāvastu. Indian Panorama in Wrocław (Ur. Teresa Miazek, Marta Monkiewicz et al.), str. 157–173.

Katičić, Radoslav (1973). *Stara indijska književnost: sanskrtska, palijska i prakrtska*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Monier Williams, Monier (1899/1999), *Sanskrit English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass ([1899.], Oxford University Press. Pretisak: Delhi: 1963, 1964, 1970, 1974, 1976, 1979, 1981, 1984, 1986, 1990, 1993, 1995, 1997, 1999).

- Norman, K.R. (1983). *Pāli Literature, Including the Canonical Literature in Prakrit and Sanskrit of all the Hīnayāna Schools of Buddhism. A History of Indian Literature*, Vol. VII, Fasc. 2. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Obeyesekere, Ranjini (2009). *Yasodharā, the Wife of the Bōdhisattva*. Albany: State University of New York Press.
- Shaw, Sarah (2018). Yasodharā in Jātakas. *Buddhist Studies Review* 35.1–2 (2018), str. 261–278. Dostupno na: <http://www.doi.10.1558/bsrv.36763>
- Speyer, J. S. (1902 i 1909). *Avadānaçataka: A Century of Edifying Tales Belonging to the Hīnayāna*. Svezak I i II. St. Petersburg: Académie Impériale des Sciences.
- Walters, Jonathan S. (2014). Apadāna: Therī-Apadāna - Wives of the Saints: Marriage and Kamma in the Path to Arahantship. *Women in Early Indian Buddhism*, Ur. Alice Collett, Oxford: Oxford University Press, str. 160–191. Dostupno na: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199326044.003.0009>
- Walters, Jonathan S. (1997). Stūpa, Story, and Empire: Constructions of the Buddha Biography in Early Post-Aśokan India. In J. Schober (Ed.), *Sacred Biography in the Buddhist Traditions of South and Southeast Asia* (str. 160–192). Honolulu: University of Hawai'i Press. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt6wqcvj.11> (pristup: rujan, 2024.)